

SENSE

el rellotge

Revista de l'associació cultural El barranc, de Paiporta

Nº 9 2013

ES FA SABER A PAIPORTA...

La informació propera, des de les campanes al twitter

ENTREVISTES
BEA JIMÉNEZ,
periodisme en vena

ASSOCIACIÓ
PAIPORTA
EL BARRANC
CULTURAL

ELS TOCS DE CAMPANES: LA MÚSICA COL·LECTIVA DEL POBLE

UNA RESTAURACIÓ NECESSÀRIA

En 2012 hem assistit a la baixada de les cinc campanes existents del campanar de l'església de Sant Jordi. Aquesta intervenció i la seua restauració era necessària a efectes tècnics i tradicionals. Les campanes presentaven una instal·lació precària que inclús va provocar que una d'elles, la Mitjana, es badara. La importància de preservar este patrimoni radica en el fet que les campanes són l'única veu del passat que perviu, ja que mai es desafinen si no es trenquen i també que han sigut un dels més importants sistemes de comunicació col·lectiu del nostre poble. És a dir, que a Paiporta puguem escoltar la mateixa música de campanes que al segle XVII és tot un privilegi. Però també hem de ser capaços de conservar-lo, per això és important este tipus d'actuacions sobre el patrimoni.

Començarem descrivint el patrimoni material, la torre i les campanes, que conformen eixa part del paisatge sonor del nostre poble.

LES NOSTRES CAMPANES

Les campanes que tenim hui en dia no són les úniques que han penjat de la nostra torre. Ni esta torre que tenim hui és la primera que va tindre l'església. Va existir-ne una altra,

molt més alta, que va ser destruïda per culpa d'un llamp. Al reconstruir-la es va deixar a l'altura que hui la coneixem.

Tampoc esta església és la primera que va haver-hi a Paiporta. Aquella primera església, situada en l'actual casa abadia, comptava ja amb campanes. Almenys una d'estes campanes es va portar a la nova torre, la de l'actual església de Sant Jordi, un temple molt més gran. En 1768 es van fondre tres campanes noves per al nou campanar. Les va fondre un conegut fonedor en terres valencianes, a qui deien *Lleonart*. Estes campanes van ser destruïdes durant el període de la Guerra Civil. Altres dos o tres van ser les substituïdes després de la Guerra, però se'n varen fondre unes de noves pels germans Roses, de Silla, els quals, junt amb altres fonedors, van repoblar els campanars de campanes, després de la Guerra.

Estes campanes, de menor a major, tenen per nom:

- Crist del Consol (la Xicoteta)
- Santa Maria (la Mitjana), que va ser la que es va badar i que serà substituïda per una nova, que en conservarà el nom.
- Sant Jordi (la Grossa)

En 1958 s'hi incorpora una altra campana, costejada per subscripció popular, per al toc exclusiu de les hores. Esta campana s'anomena Santíssima Trinitat.

I ens falta la peça més xicoteta però la més important de totes. La campana que ha sobreviscut des que va ser fosa en 1662 per a la primera església de Paiporta. És coneguda com "el Ravajolet"; està dedicada també a Sant Jordi (*Sancte Georgi*) i és un dels objectes més antics que es conserven a Paiporta.

Així doncs ja coneixem les cinc campanes que pengen de la torre. "El Ravajolet, Santíssima Trinitat, Crist del Consol, Santa Maria i Sant Jordi. A part d'estes, a Paiporta també comptem amb altres campanes repartides entre l'església de Sant Ramon (tres: Sant Ramon, Maria

• El "Ravajolet"; la campana de Sant Jordi és un dels objectes més antics que es conserven a Paiporta

del Carme i Sant Antoni), l'església de la Inmaculada (anomenada Inmaculada) i el col·legi pròxim de la Inmaculada (una campana conventual xicoteta).

EL LENGUATGE DE LES CAMPANES, L'ALTRE PATRIMONI

Els tocs de campanes no són només mecanismes d'avís ni de crides, sinó música que acompanya, ja que estem utilitzant instruments musicals al servici dels veïns i veïnes. És la veu de la comunitat. La comunitat de paiportins i paiportines comparteix aquests instruments musicals que emeten missatges i expressen sentiments comuns, col·lectius. Un sistema de comunicació, amb un codi local i propi que crea un paisatge sonor que abraça al poble, i que, sobretot, genera esperit de comunitat.

Eixa comunicació local i comunitària és un element que caracteritza Paiporta i que la defineix. Durant moltes generacions del passat els tocs de campanes es coneixien, es valoraven i sobretot s'utilitzaven.

El llenguatge de les campanes conforma el tercer aspecte patrimonial, l'immaterial, junt amb els elements patrimonials abans comentats, la torre i les campanes. Els sons, els missatges, els tocs propis són tan importants com les peces materials. Inclús més. Per exemple, el pas del temps era marcat pels tocs de campanes. És a dir, que la vida dels habitants de Paiporta es regulava pels distints tocs del dia. Així doncs, el dia començava amb el toc de l'alba; el temps del dinar era marcat per l'àngelus i a poqueta nit el toc d'ànimes ens donava el pas al temps del descans.

Quan varen aparèixer les primeres maquinàries de rellotge-

“Que a Paiporta puguem escoltar la mateixa música de campanes que al segle XVII és tot un privilegi.”

ria, les jornades, els temps d'activitat, de treball i de descans es van regularitzar amb el toc de les hores, de dia i de nit. La nostra maquinària del segle XIX, de propietat municipal, va ser desmuntada i emmagatzemada, sense que es conega la seua ubicació a hores d'ara. I amb este trist fet passarem ara a parlar de la destrucció d'este patrimoni immaterial, de per què no és conegut ara.

LA “MODERNITAT” DE LES MECANITZACIONS

Diverses són les causes de la pèrdua de campanes i dels seus tocs. Entre elles, els conflictes bèl·lics, com ja hem comentat. Però ens centrarem en una altra de les raons més significatives de la pèrdua del patrimoni campaner: les desastroses mecanitzacions dels anys cinquanta, seixanta, setanta...

Gràcies al mal entès sentit de “modernitat” que sempre ha caracteritzat la gent valenciana es va procedir a l'electrificació del conjunt de campanes. Era molt més “modern” que les campanes tocaren soles. No és que faltaren els campaners, sinó que era més coincident amb eixa falsa modernitat i progrés. Moltes vegades els campaners arribaven a les

- Compareu les truges de metall (la de la *Mitjana* encara per restaurar) i de fusta (la de la *Grossa* restaurada ja).

seues torres i es trobaven que ja no eren necessaris perquè havien sigut substituïts per motors. Va ser llavors quan les campanes van perdre el seu llenguatge ja que simplement donaven voltes a la mateixa velocitat, accionades per un motor continu, com el d'una rentadora.

Va desaparèixer per complet la creativitat i personalitat que els campaners imprimien als tocs locals i la varietat de tocs singulars per cada funció comunicativa. El sentit de comunitat d'eixos missatges es va transformar en una consecució repetida de sons que no expressaven res. En tots els pobles i ciutats s'escoltava el mateix.

A més de la pèrdua de tocs i del contacte humà amb les campanes i la seua implicació en la creació de missatges, les noves instal·lacions de toc automàtic, danyaven seriósament les campanes i les torres, ja que les instal·lacions tradicionals amb contrapesos de fusta (les truges) varen ser

● Campaner al Micalet.
Fotografies de l'autor.

substituïdes per altres de ferro, necessàries per al volteig automàtic. Aquestes expulsen les vibracions a la fàbrica de l'edifici i aporten matisos metàl·lics molt desagradables al so del bronze. Ací una raó més per la qual són necessàries i urgents les restauracions de campanes i campanars.

ELS NOSTRES SONS, LA NOSTRA MÚSICA, ELS NOSTRES TOCS

Però, quin ha sigut eixe codi de què tant hem parlat? Quins han sigut eixos tocs que ens diferenciaven, que només els tocàvem i escoltàvem nosaltres?

Durant alguns anys he anat configurant una documentació que ha servit per a poder completar la relació de melodies o tocs i com i quan realitzar-los. La millor documentació ha sigut l'oral: una entrevista realitzada a un dels últims campaners de Paiporta, Antonio Arenas. D'esta conversació vaig poder extraure un esquema general de com es feien sonar les campanes.

Per a qui no ho sàpiga, hi ha dos formes de fer sonar les campanes, una és el repic (moure els batalls) i una altra és el volteig (moure les campanes fent-les donar voltes completes). Doncs bé, en la regió valenciana, els volteigs de totes les campanes, es reserven per a les grans solemnitats, ja siga Nadal, Pasqua, el Corpus, el patró del poble i dos o tres més, en els quals la campana gran o "grossa" era inclosa. De fet es guardava el seu volteig per a marcar la diferència de solemnitat d'estes grans celebracions. Molta gent esperava amb ganes el dia de la festa per a escoltar voltejar la seua campana grossa.

L'orde dels voltejos segueix un esquema general en tot el territori valencià: Comença a voltejar la més xicoteta, anomenada el "tiple" o la "xicoteta", li segueixen les del mig, la "tercera" i la "mitjana", i al final, majestuosa, entra a voltejar la gran.

És ací on a Paiporta marcàvem la diferència. La campana gran, els dies que es voltejava, entrava a sonar la primera, per a marcar encara més solemnitat, i perquè se l'escoltara a ella sola, llançant el seu greu to a l'aire. Després, en els voltejos de segona classe per a les festes menors, s'utilitzava una o dos campanes només, sense la gran, en breus tocs.

Amb la campana més antiga de la torre (el "Ravajolet") es realitzava el toc de difunt d'Albats, és a dir, dels xiquets que morien abans de prendre la primera comunió. El so vibrant i agut de la campana voltejant ràpidament venia a recordar la repetició de la paraula "cel" (cel cel, cel cel, cel, cel), indicant-nos que l'ànima del xiquet o xiqueta aniria directament al cel i es convertiria en àngel. Este toc el realitzava un xiquet o xiqueta que pujava a la torre amb el campaner.

Uns altres tocs de mort que es realitzaven, i que són comuns en tota l'Horta, són els mig vols de les campanes, és a dir, que es movien pendularment sense arribar a voltejar. Des del coneixement de la defunció d'un veí fins a la celebració de les exèquies, es realitzava un mig vol de les campanes en cada toc d'oració, és a dir, al matí, al migdia i a la vesprada. Per a la celebració de les exèquies es realitzava un repic amb les dos campanes grans, la grossa i la mitjana. Un repic que començava amb dos colps de les dos campanes a l'uníson (dos trancs), una seqüència de campanades alternades (pim, pam, pim, pam) i acabant igual que al començament, amb 2 trancs. Per als hòmens es realitzava igual però amb 3 trancs; per a bisbes i arquebisbes es tocaven 9 trancs i per a la mort del papa, 52 trancs!

A més d'estos tocs, es realitzaven senyals com el toc de confessió, amb la campana gran repicant dos colps seguits i repetint la sèrie diverses vegades (pom-pom, pom-pom). I hi havia un senyal fins i tot per a la neteja del temple, que es donava amb la campana mitjana, la Maria, amb quatre o cinc colps seguits, i repetits algunes vegades.

“ Moltes vegades els campaners arribaven a les seues torres i es trobaven que ja no eren necessaris perquè havien sigut substituïts per motors. ”

● Volteiant la campana. Fotografia de l'autor.

Per a les misses diàries s'utilitzava la campana gran repicada també, amb una sèrie d'uns 30-40 colps, un espai curt de temps i a continuació un, dos o tres colps segons el toc que fóra. I els dies de festa i diumenges s'avisava a missa amb un repic de la campana mitjana i la grossa, partint de colps alternats i arribant a tocar a l'uníson. Després, la campana gran marcava quin toc era, el primer, segon, tercer...

La vespra de les grans solemnitats, a poqueta nit, es realitzava el volteig de les campanes per a anunciar la festa. Segurament les campanes quedarien boca amunt per a tindre preparat el toc de l'alba de l'endemà, perquè es voltejava a l'alba i al migdia una altra vegada. Si hi havia processó s'anunciava amb els repicaments de missa de diumenge, i s'acompanyava amb voltejos de processó. Depenent de la categoria de la festa, es voltejava la campana grossa o no.

L'ús de la campana grossa de cada localitat suscitava l'interès de molts veïns i veïnes que s'acostaven a escoltar-la i vore-la moure's donant voltes a l'alt de la torre. En l'actualitat ja no: el seu ús s'ha ampliat tant, que el seu so s'ha desvalorat.

D'altra banda, i per a acabar, els tocs de les hores es realitzaven bàsicament amb colps de maça del "Ravajolet", que marcaven els quarts i amb la Santíssima Trinitat, que marcava les hores. És més, si el "Ravajolet" ha sobreviscut tants segles a Paiporta és, segurament, perquè el toc de les hores es mantenia durant els conflictes bèl·lics o perquè marcava els temps o torns de reg de l'horta, és a dir, tocs civils.

LA NECESSITAT DE LA RECUPERACIÓ

Donada la pèrdua del codi local, l'oblit dels tocs, l'aparent innecessària comunicació comunitària, la presència massi-

va de telèfons, aparells i noves tecnologies, etc, no trobem a faltar el paisatge sonor de campanes que ens envoltava i creava comunitat. No se sent una necessitat de recuperar un codi que ens va acompanyar durant segles, simplement perquè no l'hem conegut. Com que no el coneixem, no l'apreciem i com que no l'apreciem, no el defenem com a nostre.

Però tot un sistema de comunicació efectiu per a tot un poble és un tret d'identitat i d'unió, que hem de salvaguardar de l'oblit i del desinterés. Les campanes són nostres, de tots els paiportins i paiportines. Hem de sentir-les nostres. Van tocar, repicar i voltejar per i per als nostres avantpassats i nosaltres tenim l'obligació de valorar la tradició, mantindre-la, estimar-la... per a deixar-la d'herència als nostres fills.

Haviem de recuperar i hem recuperat afortunadament les instal·lacions tradicionals, els contrapesos o truges de fusta i un equip electrònic que respecta la forma de fer sonar les campanes. Però encara hem de recuperar el so, els tocs.

Amb la restauració recent, els nostres tocs propis no han sigut gravats en un ordinador a pesar de les possibilitats de la tecnologia, i es continuen reproduint tocs "estàndard" que es programen quan en una localitat no hi ha documentació pròpia. Açò suposa una pèrdua. Si entenem per restauració la recuperació de tots els valors patrimonials, no hem d'obviar el patrimoni immaterial que suposen els tocs de les nostres campanes. Els tocs estan documentats i la gravació en l'ordinador que gestiona les instal·lacions és ràpida i econòmica.

EL FUTUR DE LES NOSTRES CAMPANES I ELS NOSTRES TOCS

En estos moments l'estat de conservació de les campanes és excel·lent i la recuperació de tots els aspectes patrimonials passaria per la difusió i el coneixement de les nostres campanes i els seus tocs. Com podem gestionar esta difusió? Hi ha diverses formes, com la publicació de tríptics explicatius, la publicació en suport auditiu dels tocs característics gravats in situ, etc.

Però la millor difusió seria la creació d'un grup local de campaners que participara en les grans solemnitats fent sonar les campanes com antany, que foren els conservadors d'aquest patrimoni i que el transmeteren. Una altra forma eficaç seria una mostra dels tocs comptant amb grups de campaners ja existents en localitats dels voltants i que des d'eixe moment es generara un interès als paiportins; o inclús un curs d'introducció als tocs de campanes, explicant i practicant la tècnica dels repicaments i dels voltejos.

Si tot açò no es poguera aconseguir, encara queden altres possibilitats, com sol·licitar als esmentats grups de campaners en actiu que participaren durant les festes de Sant Roc, les de la Mare de Déu, les de Sant Jordi, en dies assenyalats, etc.

Concloem només reiterant la necessitat la recuperació total del nostre patrimoni campaner, que ha sigut un dels millors sistemes de comunicació entre les persones, i per tant mereix ser conegut, mantingut i disfrutat.